

Metoderapport fra NRK Dagsrevyen ”Forsvarets hemmeligheter”

**Ansvarlig journalist:
Eirik Veum**

**Redaksjon:
NRK Dagsrevyen
Bjørnstjerne Bjørnsons Plass 1**

0340 Oslo

**Publisert:
Dagsrevyen, Kveldsnytt, nrk.no og Dagsnytt i perioden 11-18 februar 2007**

**Ansvarlig redaktør:
Grethe Gynnild Johnsen**

**Kontaktinformasjon:
Eirik Veum 9623 7277 - eirik.veum@nrk.no**

1. Starten

Jeg lente med tilbake i kontorstolen og la fra meg mobiltelefonen på skrivebordet foran meg. Det var snart helg, klokken nærmet seg 2300. NYDIs redaksjonslokaler var nesten tomme, stillheten var en klar kontrast til samtalen jeg nettopp hadde avsluttet. En amper og meget engasjert offiser fra Forsvarsstaben hadde ringt og gitt meg en kraftig skyllebøtte. Han var rasende og hadde virkelig latt meg få gjennomgå. Jeg kjente jeg var sliten, litt trist, oppgitt – og ganske nysgjerrig.

Dette skjedde en sen fredagskveld i september 2006. Kveldsnytt var snart i gang og jeg hadde redigert ferdig en oppfølger fra Dagsrevyen som skulle på i sendingen. Gjennom hele kvelden hadde vi laget ulike versjoner og hentet inn reaksjoner på kveldens hovedsak.

Noen dager i forveien hadde regjeringen og Forsvarsstaben besluttet å sende fire missiltorpedobåter til kystområdene utenfor Libanon som en del av en ny FN-styrke. Det ble gitt inntrykk av at styrken bestod av erfarne yrkessoldater som tidligere hadde vært ute i internasjonale oppdrag. Det viste seg derimot at deler av mannskapet som skulle sendes fra Sjøforsvaret var svært unge og uerfarne. Vår sak denne fredagskvelden avdekket at flere så vidt hadde passert 19 år og kun tjenestegjort i Forsvaret i fire måneder. Nå skulle de sendes til en krigssone. Denne fredagskvelden ble masete for forsvarsledelsen, det kom politiske reaksjoner fra opposisjonen og kraftig kritikk av både forsvarssjefen og forsvarsministeren.

Kritikken gikk ikke på at soldatene kom til å svikte ved daglige og rutinemessige oppgaver. Det ble derimot reist spørsmål om de var erfarne nok til å takle en krisesituasjon og bearbeide vanskelige opplevelser i ettetid.

Offiseren fra Forsvarsstaben var forbannet, han mente vi hisset opp stemningen unødig, mannskapet var godt nok forberedt og NRK – i likhet med alle andre medier – ante ingenting om hva dette handlet om. Han mente vi skapte uro blant soldatene og deres familier i tillegg til at rekrutteringen til utenlandsoppdrag kunne bli vesentlig svekket av denne type reportasjer.

Men offiseren hadde mer på hjertet enn raseriet over en nyhetsreportasje med ”feil vinkling”. Under samtalen slo offiseren fast at norske soldater er, og har vært, i verdensklasse. De militære ferdighetene er meget høye, de fleste soldater og offiserer har god utdanning og norske enheter er gode på å løse situasjonene før det blir bråk eller ender i kamphandlinger. Nordmenn kjøper ikke sex av prostituerte, de har dannelse og en stor porsjon av det som kalles god, norsk folkeskikk. De er i tillegg forbilder for allierte soldater. Der amerikanere og briter må snike seg frem med risiko for å bli drept, kan norske soldater komme slentrende for å slå av en prat og med det løse vanskelige situasjoner og konflikter.

Offiseren hevdet videre at soldatene er godt likt og heller ikke brutale hvis situasjonen skulle tilspisse seg. Det finnes i dag ingen dokumentasjon på at norske styrker under noen omstendigheter har brutt reglene som gjelder i krigsområder mente stabsoffiseren. Nordmenn begår ikke overgrep eller krigsforbrytelser.
– Er du sikker på det, spurte jeg. – Ja, svarte han. – Soldater fra Norge gjør ikke sånt.

Jeg kjenner godt til Forsvaret og er en av dem i NRK som jobber mest mot dette miljøet. Jeg ga offiseren rett i mye av det han hadde på hjertet. Det er ingen tvil om at norske styrker nyter stor respekt blant våre allierte når vi deltar i utenlandsoppdrag. Norske soldater løser oppgavene og er til å stole på. Særlig har etterretningstjenesten og spesialstyrkene (Marinejegerkommandoen og Forsvarets Spesialkommando/Hærens jegerkommando) gjennomført oppdrag andre lands styrker ikke er i stand til å løse. Flere norske soldater er dekorert med medaljer for sin innsats.

Men hvordan kunne offiseren fra Forsvarsstaben være så sikker på at norske soldater ikke noen gang hadde brutt reglene i Genevekonvensjonene under oppdrag i utlandet? Har norske soldater aldri begått overgrep, drept sivile eller gjort fatale feil i strid med regelverket?

Norge har deltatt i en lang rekke utenlandsoppdrag i regi av NATO eller FN siden 1946. Om lag 100 000 soldater har deltatt i ulike typer operasjoner under forskjellige forhold. Hvordan kunne offiseren fra Forsvarsstaben ha oversikt over alt som hadde skjedd ved utenlandsoperasjonene? Forsvaret har inntil ganske nylig vært svært dårlige på debriefinger, erfaringsrapporter og oppfølging. Mange opplevelser og erfaringer har aldri blitt fortalt, registrert eller behandlet sentralt i Forsvaret. (Dette endret seg i løpet av de krevende operasjonene i det tidligere Jugoslavia på siste halvdel av 90-tallet). Ingen har egentlig noen god oversikt over det som har foregått ute.

Eller hadde mannen rett - kanskje er norske soldater mer moralske og etiske enn andre? Jeg bestemte meg for å grave videre. Dette ville jeg finne ut av.

2. Bakgrunn

Utenlandsoperasjoner i regi av FN og NATO har helt siden 50-tallet vært et satsingsområde for Norge, men det er først etter den kalde krigens slutt at dette har fått høy prioritet. I dag er det nærmest usannsynlig å skape seg en karriere i Forsvaret uten å kunne vise til erfaring fra utenlandstjeneste. Tjeneste utenfor Norge gir status internt i Forsvaret, mannskapene roses i nyttårstalene og fra Stortingets talerstol snakkes det om "våre gutter der nede".

For 20 år siden var det annerledes – da var det erfaring fra Nord-Norge som ble høyest verdsatt. Den gang het fienden Sovjetunionen. Soldater og offiserer som tjenestegjorde ute ble som oftest glemt. De var sjelden prioritert, verken før, under eller etter de fredsbevarende operasjonene.

De norske styrkene som sendes ut har også gjennom årene har endret karakter. Med det mener jeg at det er stor forskjell på soldatene som i dag sendes til ISAF i Afghanistan og soldatene som reiste på like krevende oppdrag til eksempelvis Libanon, Somalia, Kongo og Irak gjennom 60-, 70-, 80- og 90-tallet.

I dag er soldater og offiserer godt forberedt, de har det beste utstyret og er mentalt rustet til å møte de ulike utfordringene som møter en soldat som skal bevare freden i en krigssone.

Tidligere var dette ganske annerledes. Veteraner fra tidligere operasjoner forteller selv at de nærmest "ble hentet inn fra gata", gitt en kort opplæring og deretter sendt av

gårde. De var ikke mentalt rustet for en slik oppgave, soldatene havnet i situasjoner de ikke var militært forberedt på eller i stand til å løse. I dag er det yrkessoldater som reiser, tidligere vervet man seg til slike oppdrag, gjerne etter å ha svart på kontaktannonser i aviser og ukeblader.

Norske soldater har operert i områder herjet av krig. 19-åringer fra fredelige Norge har løpt for livet under bombeangrep. Noen har sett kamerater blitt revet i filler av miner, raketter eller granater. Andre har opplevd å bli truet på livet av fiendtlige militssoldater, de har blitt beskyttet eller kjempet med køller og skjold mot rasende menneskemasser.

De har sett lidelsene på nært hold. Barn uten armer og ben. Mennesker som er blitt invalide etter massevoldtekter. Soldater har forsøkt å trøste fedre som har mistet sine barn, pint i hjel foran øynene deres. De har sett kvinner, skjendet på det mest grusomme, funnet med sitt foster i armene og med en dyp flenge i magen.

Slikt gjør noe med et menneske, også med soldater i fredens tjeneste fra trygge Norge. Grensene skyves, redselen, frykten og avmakten kan ta overhånd. Enkelte gjør handlinger de neppe ville gjort i det sivile liv eller under andre omstendigheter.

Eksemplene er mange. Soldater på oppdrag for FN og NATO, fra flere ulike land, har skutt og drept sivile. Sårede fiender fikk aldri den sanitetshjelpen de skal få i henhold til Genevekonvensjonen. Sivile som soldatene var satt til å beskytte ble i stedet utsatt for vold og seksuelle overgrep.

Men det var alltid de andre avisoverskriftene handlet om. Amerikanere, briter, franskmenn og belgiere. Nordmenn har sjelden eller aldri vært involvert i kamphandlinger der sivile har blitt drept eller begått overgrep mot sivile. I alle fall ikke i hendelser som ble kjent for offentligheten.

3. Problemstillingen

Det var i hovedsak tre problemstillinger jeg konsentrerte meg om.

1) Jeg ønsket finne ut om også norske soldater hadde vært involvert i slike episoder. Hadde militært personell fra Norge drept, såret eller begått overgrep mot det Genevekonvensjonene omtaler som sivile?

2) Var ledelsen i Forsvaret informert om det som eventuelt hadde foregått og hva var blitt gjort for å informere offentligheten om det som hadde skjedd? Holdt soldatene disse historiene for seg selv, eller ble dette innrapportert til ledelsen i Forsvaret, for siden å bli tiet i hjel?

3) Hadde Forsvaret valgt å holde informasjon tilbake, selv i situasjoner der norske styrker hadde fulgt reglene? Ble allmennheten skjermet for den ubehagelige sannheten? Fantes det situasjoner hvor soldatene ikke hadde noen annen mulighet enn å skyte for å drepe, men som offentligheten likevel ikke hadde fått kjennskap til?

4. Kypros – den første bekreftelsen

Det ble mye annen jobbing denne høsten så det tok tid før jeg fikk startet å arbeide med dette prosjektet. Jeg tok noen telefoner til gode kilder jeg har i Forsvaret og diskuterte saken med flere kollegaer i NRK. Samtlige var enige om at dette var en interessant sak å jobbe videre med.

I midten av oktober reiste jeg til Kypros og Libanon for å dekke starten på et nytt FN-opdrag for Norge. De norske MTB-mannskapene var omsider på plass i Limassol, sør på Kypros. Dette skulle være hovedbasen til styrken mens selve patruljeringen og kontrollvirksomheten skulle skje i kystområdet utenfor Libanon. Også tyske og svenske marinefartøy var stasjonert her. Det var naturlig at både Dagsrevyen, og flere andre medier, dro til Kypros for å rapportere fra de første dagene. NRK oppsøkte også Hizbollah-militsen i Sør-Beirut for å lage en lengre reportasje om hva som kunne true de norske styrkene som nå var i gang med oppdraget.

Men jeg hadde også et annet motiv med reisen. Jeg hadde, og har fortsatt, et godt kildenettverk i Forsvaret. Likevel ville en sånn reportasjereise gi meg muligheten til å komme i kontakt med offiserer og soldater jeg ikke kjente fra før, både norske og utenlandske. Kanskje jeg hadde flaks og ville møte noen som hadde hørt noe eller kjente til historier fra internasjonale oppdrag som ennå ikke var kjent.

Det å dra ut i utenlandstjeneste er en alvorlig avgjørelse. Mange har brukt lang tid på å bestemme seg, de har lest om tidligere operasjoner og snakket med veteraner, kollegaer og soldatkamerater. Kanskje hadde historier om overgrep og drap på sivile vært et tema i noen av disse samtalen?

En av dagene skulle et samlet norsk pressekorps være ombord i en av missiltorpedobåtene, KNM Jo, for å ta bilder mens fartøyet var ute på havet. Samtidig kom det meldinger om at israelske kampfly hadde skutt mot et tysk FN-fartøy i havområdet utenfor Libanon. Jeg og min fotograf, Mohammed Alayoubi, bestemte at han skulle bli med fartøyet mens jeg ble i land for å rapportere om hendelsen til radio og fjernsyn gjennom dagen.

Jeg ville også forsøke å komme i kontakt med FN-soldatene på området. Kanskje noen hadde tid til å snakke litt om tidligere operasjoner?

Utpå ettermiddagen kom jeg tilfeldigvis i prat med flere av de norske soldatene. Vi hadde det hyggelig, jeg ble servert kaffe og vi ble sittende en stund. Etter hvert viste det seg at spesielt en av mennene hadde erfaring fra flere utenlandsoppdrag, både for NATO og FN. Han kom fra et miljø hvor flere av hans kamerater hadde valgt å verve seg til slik tjeneste. Jeg nevnte mine antagelser og fortalte litt om saken jeg hadde tenkt å jobbe med. Samtidig påpekte jeg at det var en viss mulighet for at offentligheten neppe hadde fått vite alt som hadde foregått under oppdragene i utlandet. Mannen sa seg enig og hadde litt å fortelle.

Han hadde aldri vært vitne til overgrep eller drap, soldaten kunne heller ikke nevne konkrete episoder. Men han hadde tjenestegjort på Balkan, det hadde også flere av hans kamerater. Soldaten hadde god oversikt og var skråsikker på at det hadde forekommet episoder Forsvaret aldri fortalte om. Forsvaret har ingen informasjonsplikt og når ingen spør om det som har foregått så blir ikke informasjonen kjent. Han nevnte spesielt en hendelse han mente jeg burde finne mer

ut av, hvor det gikk rykter internt i Forsvaret. Opptøyene i Kosovo, og spesielt utenfor byen Caglavica, 17.-18. mars 2004. Norske KFOR-soldater hadde kjempet for livet, de måtte skyte med skarpt for å ikke bli lynsjet av den rasende mobben. Situasjonen var ute av kontroll, men ingen hadde beskyldt nordmennene for å ha brutt retningslinjene. Forsvaret offentliggjorde at norske KFOR-soldater hadde skutt og drept en mann som gikk til angrep. Ryktene gikk ut på at det hadde vært mer voldsomt enn det som var kjent og at ikke all informasjonen hadde kommet frem

5. Prosjektet tar form

Like etter nyttår begynte jeg arbeidet for alvor. Jeg brukte den første tiden på å sette meg ytterligere inn i saksfeltet. Fra før kjente jeg godt til flere av utenlandsoperasjonene der norske FN- og NATO-soldater hadde deltatt. Likevel brukte jeg en del tid på å hente informasjon det var mulig å finne og hadde samtaler med flere av mine kilder i Forsvaret. Jeg ønsket på dette stadiet å få en pekepinn på hvilke konkrete operasjoner det var hensiktsmessig å granske nærmere. NATO-operasjonene i Kosovo 2004 var allerede på blokka, men kunne det være flere?

Jeg etablerte kontakt med flere veteranorganisasjoner for å lete etter mulige åpninger eller kilder som kunne bidra. Særlig hadde jeg jevn dialog med SIOPS som er en forening for veteraner som har pådratt seg psykiske skader etter å ha tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Det resulterte i lange og mange samtaler med tidligere soldater. De fleste fortalte åpent om sine erfaringer fra fredsbevarende operasjoner. Dette var viktig for å kunne få et godt inntrykk av tjenesten og oppdragene. I tillegg ville jeg få god oversikt over de ulike oppdragene, enkeltpersoner, aktuelle enheter og kunnskap visse typer tjeneste. Dermed ville det bli enklere å skille ut viktig og riktig informasjon senere i prosessen.

Gjennom samtalene med veteraner fra FN- og NATO-operasjoner ble det flere ganger antydnet at ”noe hadde foregått” på flere av utenlandsoppdragene. Riktignok var det ingen ukjente, konkrete episoder som ble trukket frem.

Jeg la også inn en forespørsel til Fellesoperativt hovedkvarter på Jåtta. De har ansvar for alle de militære operasjonene som skjer utenfor Norge og har også god oversikt over tidligere oppdrag. Jeg ønsket i første omgang å komme i kontakt med soldater og offiserer som tjenestegjorde i KFOR-styrken som ble satt inn i opptøyene ved Caglavica. Jeg var åpen og ærlig på hva som var hensikten med denne forespørselen – jeg ville vite om det var informasjon som ennå ikke var kjent fra de dramatiske vårdagene i 2004.

Jeg gjorde også søk i a-tekst og på internett. Jeg gjorde noen funn om UNIFIL-styrken (Libanon 1978-1999) hvor det var blitt bekreftet hendelser, blant annet gjennom NRK-kollega Odd Karsten Tveits bøker. De første kontingentene av UNIFIL-soldater fra Norge var i kamper mot ulike militsgrupper. Den informasjonen var allerede kjent. Også den tidligere UNIFIL-soldaten Knut Braa som tjenestegjorde i militærpolitiet i 1982 hadde skrevet om hendelser. Han hadde i en av sine bøker fortalt om episoder hvor norske soldater mishandlet fanger under avhør. Dette var noe av grunnen til at jeg ikke fokuserte på UNIFIL-oppdraget i Libanon. Mye av informasjonen var allerede kjent.

Ellers var det mange som hadde reist spørsmålene gjennom kronikker og debattinnlegg. Hva har vi egentlig fått vite om det som foregår der ute? I ulike debatter var også Norge anklaget for krigsforbrytelser, men det handlet oftest om deltagelse i ulike operasjoner, at dette i seg selv var å anse som en krigsforbrytelse.

Jeg brukte den første delen av januar på dette arbeidet. Det ble mye informasjon, mange samtaler og mye detaljer. Jeg laget meg et eget arkiv hvor jeg sorterte de ulike opplysningene. For eksempel la jeg all informasjon jeg fikk om UNPROFOR-operasjonen i Makedonia inn i en egen mappe, materiale om SFOR-styrken i Bosnia havnet i en annen. Jeg skrev ned notater etter samtale og fikk etter hvert god oversikt. Det var tre oppdrag som skilte seg ut. Jeg bestemte meg for å fokusere på disse. Det var her jeg hadde håp om å finne ny informasjon.

5.1 ONUC (Operation des Nations Unies au Congo), 1960-1964, Kongo:

Nesten 1200 nordmenn tjenestegjorde som FN-soldater i Kongo på begynnelsen av 60-tallet. De fleste kom fra Luftforsvaret og tjenestegjorde både som militærpoliti, vaktmannskaper, helikopterpiloter og mannskap på helikoptere. FN skulle skape fred i landet hvor det pågikk en grusom borgerkrig. Styrkene var flere ganger involvert i kamper og utrettet til dels harde aksjoner mot sivilbefolkningen. Flere ganger gikk FN-styrkene langt over streken.

Dette er en FN-operasjon som er ukjent for store deler av befolkningen. Det er en operasjon Forsvaret ikke snakker så mye om og den var til dels mislykket. I Forsvaret lå fokuset på den kalde krigen, at noen hundre nordmenn dro ned til ”det ville Afrika på eventyr” var det ikke så mange som fikk med seg. I ettertid kan det også virke som om Forsvaret ikke var spesielt interessert i å følge med på hva som foregikk i Kongo. Jeg fant ingen arkiver, ingen rapporter eller mannskapslister. De norske soldatene var i stor grad underlagt svensk kommando, men heller ikke fra den svenske Försvarsmakten var det mulig å få noen oversikt, rapporter eller mannskapslister.

Jeg kontaktet pressetjenesten i Forsvaret, men det var ingen som kunne bidra med å skaffe til veie informasjon om det norske Kongo-bidraget.

I Sverige finnes det en egen forening for Kongo-veteraner. Der fikk jeg hjelp til å finne filmateriale og hadde en del samtaler med Stig von Bayer som er talsperson for foreningen. Jeg fikk mye materiale og god innsikt i selve operasjonen. Vi diskuterte også problemstillingen, men det kom ingenting ut av det.

Etter hvert viste det seg at kadetter ved Luftkrigsskolen i Trondheim for noen år tilbake hadde gjennomført et forskningsprosjekt om FN-operasjonen i Kongo. Dette ble jeg fortalt av kilder i Luftforsvaret og ved NUPI. De mente jeg der kunne komme et stykke videre. Det var gjort omfattende intervjuer med veteraner og hentet ut mye informasjon gjennom faglitteratur. Gjennom Luftkrigsskolen fikk jeg også tilgang til navnelister over noen av pilotene som tjenestegjorde i Kongo.

Prosjektet ga et omfattende innsyn det militære aspektet ved operasjonen i Kongo. Det var gode skildringer av arbeidsoppgaver, utfordringer, materiellsituasjonen og rutiner under flyving. Oppgavene ga en kritisk gjennomgang av strategier og beslutninger.

I en av rapportene fant jeg noe interessant. Gjennom intervjuene hadde det kommet frem påstander om en av de norske helikopterflyverne i FN-styrken hadde begått grove overgrep mot sivilbefolkningen. Dette var meget interessante opplysninger for meg. Hvis dette var sant var det den første konkrete bekreftelsen på at norske soldater hadde begått krigsforbrytelser under fredsbevarende oppdrag.

Jeg tok kontakt med ledelsen og prosjektlederen ved Luftkrigsskolen som nå var en av lederne ved 330-skvadronen på Ørlandet. Kaptein Ståle Schirmer-Mikalsen bekreftet at disse opplysningene var kommet frem i samtaler med veteraner. Jeg fikk riktignok ikke vite hvem som hadde kommet med disse opplysningene eller hvem påstandene var rettet mot. Etter hvert kom det frem at en av personene som skulle ha begått disse overgrepene hadde begått selvmord.

Jeg merket både på ledelsen ved Luftkrigsskolen og Schirmer-Mikalsen at dette var ubehagelige temaer. De fortalte at de ikke hadde gjort noe særlig for å finne ut mer om disse opplysningene.

Jeg valgte videre å fokusere på veteranene og tok for meg navnelistene. Det jeg ønsket var å komme i kontakt med samtlige som lot seg spore opp. Hadde noen snakket om dette så skulle jeg finne vedkommende.

Jeg kontaktet sju av de tidligere pilotene. De fleste kjente godt til personen det handlet om og jeg fikk bekreftet fra fire ulike kilder at det var begått meget alvorlige overgrep. Det handlet om drap på sivile og klare brudd på Genevekonvensjonene i forbindelse med krigshandlinger.

Tre av veteranene, Karl-August Nilsen, Øystein Herstad og Sigurd Torp ønsket å stille opp til et intervju. Det er flere grunner til den avgjørelsen. For det første synes de det var interessant at noen ønsket å fokusere på FN-operasjonen i Kongo. De var stolte soldater den gangen, men følte at operasjonen og deres innsats aldri hadde fått noen oppmerksomhet. Den andre årsaken som ble nevnt var at de ønsket å bidra til at sannheten kom frem. De ønsket å fortelle om sine opplevelser og det de visste om operasjonen uansett om det var negativt eller positivt.

De tre kjente alle til det som hadde foregått. En eller flere norske piloter hadde sluppet granater ned blant sivilbefolkningen fra helikoptrene. Det ble også kjent at nordmennene flere ganger hadde deltatt i skuddvekslinger og krigshandlinger. Nilsen bekreftet at han selv hadde vært involvert i slike episoder. Dette var ny informasjon som ennå ikke var blitt kjent blant offentligheten.

Ingen av disse hendelsene ble noen gang rapportert inn til ledelsen i Forsvaret. Likevel mente flere av veteranene jeg snakket med at forsvarstoppene hjemme i Norge visste hva som foregikk. Blant annet ble piloten anklagene rettet seg mot sendt hjem fra Kongo som følge av stort alkoholforbruk og disiplinærproblemer. I forbindelse med dette fikk ledelsen hjemme i Norge informasjon om de angivelige overgrepene. Likevel ble personen sendt ned igjen til videre tjeneste i Kongo etter kort tid.

Jeg kontaktet det svenske Krigsarkivet for å finne ut mer piloten. Det førte ikke frem, jeg fant ikke noe mer ut om personen verken i Norge eller i Sverige. Dette var svaret som kom fra Krigsarkivet (navnet på vedkommende er fjernet):

422-2007/241

Jag har søkt i Arméstabens personkort för Kongo. Där hittar jag de svenskar som tjänstgjorde vid F 22 men inte xxxxxx. Jag har søkt bland anställningsavtal och lönekort i FN-kassan, men inte heller där finns det något om honom. Hans anställning verkar alltså inte ha administrerats i Sverige. Han bör ha varit officer i norska flygvapnet tycker jag för att kunna bli löjtnant vid F 22. Han omnämns i en bok Hellström, Leif "Fredsflygarna : FN-flyget i Kongo 1960-1964" som löjtnant vid helikopterskvadronen. Det finns fler böcker som kan innehålla något, men de saknar personregister t.ex. Bjørlo, Helge "Bushpiloter i FN".

Med vänlig hälsning

Bo Berg

1. arkivarie

I tilbakemeldingen fra Krigsarkivet nevnes det at piloten var omtalt i noen bøker. Jeg snakket igjen med Luftkrigsskolen, men de var sikre på at det ikke var mer informasjon om personen å finne, i alle fall ikke i denne aktuelle litteraturen de hadde god kjennskap til.

Men jeg fant ut, gjennom veteraner som kjente piloten, at mannen ikke etterlot seg noen familie bortsett fra en sønn han aldri hadde møtt. Jeg fant ingen informasjon om han i Folkeregisteret, verken fødselsnummer, dødsdato eller tidligere bostedadresse. Noe av problemet er at mannen hadde et "vanlig" navn, det ble for mange muligheter når ingen var sikre på hvor denne personen hadde bosted.

Årsaken til at jeg ønsket å finne ut hvor mannen hadde bodd frem til sin død var at han kanskje hadde etterlatt seg noe, hatt venner eller andre som kunne fortelle mer. Men jeg greide ikke å finne ut mer om piloten annet enn det som veteranene fortalte. De hadde kjennskap til det som skjedde i Kongo i tillegg til hvordan mannen avsluttet livet. Han skjøt seg i hodet med en pistol en gang på 70-tallet.

Jeg kom i kontakt med en av dem som skulle følge opp FN-styrken i Kongo og hadde en lederrolle i Forsvaret på det aktuelle tidspunktet. I samtalen kom det frem at den aktuelle piloten ble snakket om. Samtidig var den tidligere offiseren usikker på når han mottok informasjonen om overgrepene, det kunne ha skjedd under operasjonen, men det kunne også ha skjedd i ettertid.

5.2 UNOSOM I og II (United Nations operation in Somalia), 1992-1994, Somalia:

30 år etter operasjonen i Kongo havnet Norge på nytt i en afrikansk borgerkrig. Også dette var en FN-operasjon hvor det meste gikk galt. Internt i Forsvaret omtales UNOSOM I og II som tragisk og grisete.

FN rykket inn i Somalias hovedstad Mogadishu i april 1992. Landet var herjet av borgerkrig, en million var på flukt og hundretusener sultet i hjel. FN-soldatene skulle overvåke våpenhvilen i hovedstaden, eskortere matkonvoier rundt om i byen og beskytte hjelpearbeidere. Senere opererte FN-styrken også over andre deler av Somalia.

Året etter fikk også FN-styrkene oppgaven med å avvæpne de uttallige militsgruppene og klanene i landet. Soldatene havnet i flere kamper med militsgrupper og kjempet rene gateslag i Mogadishus gater. 24 pakistanske og 18 amerikanske soldater ble

drept. Midt i dette kaoset deltok også 260 nordmenn. De ble sendt ned til en operasjon de var lite forberedt på og som Forsvaret neppe hadde vurdert godt nok. At skismøring og varmetelt var en del av utstyret som ble sendt til den norske styrken i Somalia sier vel mye om hvilke forberedelser som var gjort.

Det var allerede kjent at norske FN-soldater hadde vært involvert i særdeles tøffe episoder i Mogadishu. Jeg hadde hørt historier om et tilfelle av skyting hvor en somalisk militssoldat var blitt drept, det var også blitt offentliggjort at en nordmann var blitt sendt hjem fra styrken fordi han stukket en somalier med kniv. Gjennom a-tekst fikk jeg også bekreftet at disse historiene hadde stått på trykk i norske aviser. Men kunne det være mer, eller hadde Forsvaret fortalt om alt som hadde foregått?

Veteranorganisasjonen SIOPS ble en god kilde for meg i arbeidet med UNOSOM-operasjonen. Jeg hadde flere samtaler og møter med to av de tidligere soldatene i styrken. Den ene hadde vært sanitetsoffiser, den andre menig under Somalia-operasjonen. Begge hadde pådratt seg psykiske skader av gjentatte utenlandsoppdrag, men selv om nervene av og til kunne være tynnslitte så var det ingenting i veien med hukommelsen. De ga meg mye god bakgrunnsinformasjon.

Jeg fikk også kontakt med tre andre veteraner fra Somalia som nå hadde gått ut av Forsvaret og hadde sivilt arbeid. Felles for alle fem var at de hadde hørt om mange historier som ennå ikke var kjent om drap på både sivile og militssoldater, om overgrep og lovbrudd begått av nordmenn. Men de hadde ingen navn, de visste ikke om konkrete datoer eller rapporter det var mulig å få tak i. Uansett satt jeg igjen med ett inntrykk av at her var det mer å finne ut av enn det som allerede var blitt kjent.

Jeg begynte å lese samtlige artikler om den norske UNOSOM-styrken som det var mulig å få gjennom a-tekst og NRKs eget avisarkiv. Jeg noterte ned alle navn jeg kom over av soldater og offiserer som enten var avbildet eller hadde gitt uttalelser. (Disse artiklene ble skrevet i perioden 1991-1995, da var det vanlig at soldater og offiserer brukte fullt navn når de ble intervjuet. I dag er det annerledes, nå går det stort sett på fornavn av hensyn til sikkerheten.) Deretter begynte jeg å spore de opp, finne adresser og telefonnummer gjennom opplysningstjenester og Folkeregisteret. Det høres ut som en enkelt jobb, men dette tok lang tid. Ofte var ikke hjemkommuner nevnt i artiklene og da kunne jeg sitte igjen med en lang rekke like navn. Det var bare å begynne å ringe.

En rekke nordmenn ble også tildelt medaljer av amerikanske myndigheter for fremragende innsats. Også disse navnene var offentliggjort av Forsvaret og denne listen var interessant. Jeg visste hva amerikanerne hadde vært involvert i under årene i Somalia. Hvis de valgte å dekorere nordmenn med sine medaljer var det åpenbart at de hadde fått hjelp og bistand.

Jeg kom i kontakt med over 30 veteraner fra Somalia. Det ble mange samtaler og jeg måtte lage meg et skikkelig system for å ha kontroll med all informasjonen jeg fikk. Kontaktene ble delt inn i to hovedgrupper. Den ene gruppen, som var den største, var veteraner som hadde lite eller ingenting å tilføre. De hadde stort sett tjenestegjort inne i militærbaser eller ved forlegninger og hadde ikke kjennskap til eller vært involvert i episoder som var aktuelle for meg. Disse personene ble kontaktet over telefon.

Den andre gruppen var personer som hadde hørt om episoder der nordmenn hadde vært i trefninger som ennå ikke var kjent eller begått overgrep mot sivile. Her kunne jeg plassere fire personer som hadde mye nyttig informasjon. Jeg hadde møter med flere av disse kildene.

De kunne ikke fortelle om konkrete hendelser, men alle hadde klare formening om hvilke deler av styrken som kunne ha vært involvert i noe sånt og når det eventuelt kunne ha skjedd.

Både gjennom sommeren og høsten 1993 var den internasjonale FN-styrken involvert i flere svært alvorlige episoder i Somalia. Soldater ble drept, daglig ble FN-kjøretøy og styrken utsatt for ulike typer angrep.

Det var i denne perioden sannsynligheten var størst for at noe kunne ha skjedd med nordmenn involvert.

Noen enheter var også mer interessante enn andre, spesielt fokuserte jeg på nordmenn som ble plukket ut til å delta i eskortetjeneste. Det betyr at de var med på å transportere personell og kolonner rundt omkring i Mogadishu. Dette var ekstremt farlige oppdrag, det var kjent at FN-soldatene som deltok her ofte hadde involvert i alvorlige episoder. Jeg hadde også fått en viss oversikt over hvem som hadde deltatt.

Gjennombruddet kom da jeg fikk kontakt med NN. Navnet fant jeg i en avisartikkel som omhandlet nordmenn som hadde deltatt i eskortetjenesten. Han hadde i flere år tilhørt en av Forsvarets spesialavdelinger og vært soldat i en rekke utenlandsoppdrag. Nå levde han et tilbaketrukket liv med familien et sted i Norge.

NN visste mye. Han bekreftet trefninger og drap på både sivile og militssoldater. Han fortalte om overgrep og maktmisbruk begått av nordmenn. Han bekreftet også at soldatene lot være å rapportere inn alle hendelsene. Jeg hadde fått bekreftet det jeg lette etter. Den norske offentligheten fikk aldri vite alt som hadde foregått i Somalia. NN sa seg villig til å stille opp til et intervju, men han ønsket å få være anonym. I likhet med de tre veteranene fra Kongo var det et ønske om å fortelle om det som hadde foregått. Han ville at det skulle komme tydelig frem hvor krevende operasjonen var og at det også fantes nordmenn som brøt reglene. NN ville gjerne ha fokus på at slike hendelser hadde skjedd og at det kunne skje igjen.

Jeg fikk også kontakt med tidligere kontingentsjef og nå pensjonert offiser Ove Naustdal. Han lot seg intervju og bekreftet at Forsvaret holdt informasjon tilbake om FN-operasjonen i Somalia. Naustdal valgte å snakke om dette fordi han følte et ansvar for å gi en forklaring på hvorfor ikke alle opplysningene hadde kommet ut til offentligheten. Naustdal mente selv at styrken var nedprioritert og at det ikke var noen kultur for åpenhet.

5.3 KFOR (Kosovo Force), 17.-18. mars 2004, Caglavica, Kosovo:

Internt i Forsvaret ble det snakket mye om opptøyene i Caglavica 17.-18. mars 2004. Om lag 250 norske KFOR-soldater fra Panserbataljonen og 2. bataljon i Indre Troms slåss med en rasende albansk folkemasse. Forsvaret bekreftet like etter opptøyene at en sivilperson ble skutt og drept av soldatene.

Jeg valgte å ha en åpen dialog med Fellesoperativt hovedkvarter om denne delen av prosjektet. I ettertid ser jeg at dette var en riktig vurdering. Mange av offiserene og soldatene som deltok i Caglavica var fortsatt i tjeneste og for å få snakke med disse personene måtte det godkjennes av Forsvarets informasjonstjeneste. Jeg la inn en forespørsel om å få intervju både bataljonsjef for KFOR-styrken Arild Brandvik og kompanisjefen som ville være anonym. I tillegg ønsket jeg kontakt med soldater som deltok i opptøyene. Det ble gitt klarsignal til det.

Forsvaret var ikke overbegeistret over å bidra til denne saken, men jeg hadde nevnt for pressestaben at hvis de ikke ga meg tilgang til noen av dem som var med i Caglavica så måtte jeg spore opp offiserer og soldater på egen hånd. Forsvaret så seg vel bedre tjent med å la meg møte dem som var ansvarlige for styrken og hadde fullstendig oversikt. I tillegg hadde jeg bakgrunnsamtaler med to av soldatene som også var med på å stanse opptøyene. Den ene var lagfører, den andre sanitetssoldat. Det var nyttig å sammenligne forklaringene fra de fire som alle hadde vært involvert i situasjonen.

Jeg greide også gjennom mine kilder å få tak i hittil ukjent billedmateriale fra opptøyene.

Allerede i de første telefonsamtalene fikk jeg bekreftet at det under opptøyene i Caglavica skjedde mer enn det Forsvaret tidligere hadde gått ut med. Det var ikke bare en av demonstrantene som ble skutt, men seks. Det ble tidlig kjent at en mann var drept, men det viste seg altså at minst enda en person mistet livet. Flere ble skadet.

Forsvaret åpnet også for at antallet skadde og drepte kunne være høyere – i kaoset som rådde var det umulig å ha en total oversikt. Det kunne også være at noen av de skadde hadde mistet livet i etterkant av skadene de pådro seg.

Selv om Forsvaret nå bekreftet at ikke alle opplysningene fra Caglavica var blitt kjent så brukte jeg likevel en del tid på å finne ut om det var ytterligere informasjon som ennå ikke var kommet ut til offentligheten.

Vi vurderte å reise til Kosovo for å spore opp noen av demonstrantene, oppsøke sykehuset og det lokale politiet for å finne dokumentasjon på at antallet sårede og drepte kunne være høyere.

Jeg kontaktet sykehuset i Pristina ved hjelp av en tolk. Det kunne jo være at man der hadde mer informasjon etter sammenstøtet mellom demonstranter og norske KFOR-soldater. Det ble oppgitt at antallet skadde og drepte var høyere enn det Forsvaret opererte med, men dette var fra hendelser over hele Kosovo, ikke bare Caglavica. Disse dagene var det uroligheter over store deler av provinsen og nordmenn var langt fra involvert i alle.

Jeg fryktet at en kostbar tur til Kosovo ikke ville føre til at vi kom noe videre. Muligheten for at vi kunne få bekreftet enda flere sårede og drepte var tilstede, men jeg vurderte sannsynligheten for å knytte det opp mot de norske soldatene som liten. Vi lot derfor være å reise til Caglavica. Vi hadde uansett funnet det vi lette etter. Også under KFOR-operasjonen hadde ikke Forsvaret fortalt offentligheten om alt som foregikk.

Jeg valgte å poengtere i reportasjen at det i dette tilfelle ikke var noen grunn til å kritisere de norske KFOR-soldatene for det som skjedde i Caglavica. Styrken løste oppgaven etter beste evne. Den albanske folkemassen var på vei til et serbisk område for å ta innbyggerne. Nordmennenes innsats reddet mange serbiske liv disse dagene. Det som var kritikkverdig, i den grad man mener at Forsvaret bør være åpne om slike hendelser, var nettopp mangelen på åpenhet. Forsvaret visste at omfanget av denne hendelsen var mye større enn det som ble kjent gjennom norske medier, men valgte å tie.

6. Tidsbruk

Fra midten av januar og frem til midten av februar ble det meste av tiden brukt til denne saken. Det gikk også med mye fritid i denne perioden. Noe av forberedelsene og researchen skjedde høsten 2006. Hoveddelen av arbeidet ble gjennomført i 2007.

Det meste av arbeidet ble gjort ved siden av en reporterturnus i Dagsrevyens innenriksredaksjon. I perioden 11.-25- februar jobbet jeg stort sett med dette prosjektet.

7. Spesielle erfaringer

Forsvaret er et svært lukket miljø, det har vært lite åpenhet rundt skarpe situasjoner i utlandet. Det ble også en av de tyngste utfordringene i denne saken.

Disiplin og lojalitet har alltid stått sterkt i Forsvaret. Det betyr at i de fleste sammenhenger ordnes det opp internt og hemmeligheter er det mange av. Forsvaret er en spesiell organisasjon med spesielle arbeidsoppgaver. Det er nok en utpreget holdning blant soldater og offiserer at de fleste andre ikke forstår helheten og derfor er det nok også best at ikke folk utenfra trekkes inn i alle mulige diskusjoner.

Jeg erfarte tidlig at flere av veteranene mente det som ”skjedde ute skulle bli igjen ute”. Det innebærer at det som skjer i felten snakker man ikke om med andre enn de som var tilstede. Dette var nok også noe av forklaringen på hvorfor så mange av de jeg fikk kontakt med ønsket være anonyme. De fryktet følgene hvis det ble kjent at de hadde gitt fra seg informasjon om et svært sensitivt tema. Selv om mange har sluttet i Forsvaret så er denne kulturen fortsatt veletablert.

Somalia-veteranen NN, som valgte å stå frem, fikk merke konsekvensene av å trosse en av Forsvarets uskrevne regler. I etterkant av reportasjene ble han kontaktet av flere tidligere soldatkamerater som reagerte kraftig på at han valgte å fortelle om det som hadde foregått. Det var ingen som beskyldte han for å lyve, men de som reagerte mente han burde holdt kjeft.

Men jeg merket også nye holdninger internt i Forsvaret. Flere av dem jeg hadde kontakt med mente det var på tide med mer åpenhet om de internasjonale oppdragene. Dette var både offiserer med mange års erfaring, yngre befal og menige soldater. De mente det er viktig at samfunnet får vite alt som har foregått både når det gjelder krigshandlinger og eventuelle overgrep mot sivilbefolkningen. Det vil skape større forståelse for både negative og positive aspekter ved utenlandstjeneste. I tillegg vil det øke forståelsen for hva norske styrker er, og har, vært med på. Det mener mange at Forsvaret er tjent med på sikt.

Under hele prosessen var jeg veldig kritisk til alle funnene som ble gjort. Det var flere forhold som gjorde det nødvendig og som var litt spesielle for denne saken.

Særlig når jeg hadde samtaler med veteraner fra Kongo var jeg veldig bevisst på at dette er mange år siden operasjonen fant sted. Det er lett å glemme ting gjennom årene, derfor var jeg veldig nøye med å sjekke alle opplysningene – husket de riktig?

Enkelte veteraner har også store psykiske problemer etter opplevelser fra utenlandstjeneste. Det de har vært gjennom har satt sine spor og det kan påvirke opplysningene som gis. Episoder eller hendelser fra tjenesten kan bli beskrevet som annerledes enn det de i realiteten var. Det betyr ikke at dette gjøres bevisst, men at den psykiske tilstanden gjør at ting i ettertid blir oppfattet på en annen måte enn det som er tilfelle. Det var noe av årsaken til at jeg valgte å snakke med et så stort antall kilder som mulig.

8. Publiserte saker

Vi lagde to store reportasjer som ble sendt i Søndagsrevyen den 18. og 25. februar. I tillegg ble det laget oppfølgere til Kveldsnytt samme kveld.

Det ble også laget egne versjoner til Dagsnytt og nrk.no.

<http://www.nrk.no/nyheter/1.1866906>

<http://www.nrk.no/nyheter/1.1921543>

9. Konsekvenser

En av konsekvensene var bekreftelsen fra Jan Reksten, som på det tidspunktet var leder for Fellesoperativt hovedkvarter, om at det har vært holdt tilbake informasjon om utenlandsoppdrag. Særlig gjelder dette FN-operasjoner hvor både Forsvaret har deltatt med styrker.

Forsvarsdepartementet reagerte også på det som kom frem og ville se på mulighetene for å granske opplysningene nærmere. Spesielt interessert var de i det som kom frem fra Kongo. Hensikten med videre undersøkelser var ikke å straffe de som eventuelt hadde vært involvert, men å lære hvordan Forsvaret unngår at noe lignende skjer igjen.

Flere ansatte i Forsvaret har i ettertid sagt til meg at den viktigste konsekvensen disse sakene fikk var en intern erkjennelse, i alle fall i deler av miljøet. Det er ikke sånn at norske soldater aldri begår feil. Det har skjedd og det kan komme til å skje igjen. Også norske soldater er sårbare, de kan dø på oppdrag og de kan gjøre utilgivelige feil som krigsforbrytelser eller overgrep mot sivile.

Oslo 21. januar

Eirik Veum

10. Kildeliste

Skriftlige kilder

1. <http://biblioteket.luftkrigsskolen.no/Portals/0/Dokumenter/Skriftserien/skriftserie%20vol%2014.pdf> – forskningsoppgave fra Luftkrigsskolen

2. Diverse avisartikler

3. Genevekonvensjonene

4. Det meste av de skriftlige kildene ble hentet fra internett. Det er snakk om et stort antall nettsteder som omhandler de ulike operasjonene, hjemmesider til veteraner, ulike organisasjoner og faktasider.

I denne saken var det de muntlige kildene som var de viktigste. Mye av informasjonen jeg etter hvert kunne legge frem er fortalt av offiserer og soldater.

Muntlige kilder:

1. Anders Grindaker, leder SIOPS

2. Gunnar Roger Johansen, SIOPS

3. Geir, FN-veteran, UNOSOM

4. Frank, FN-veteran, UNOSOM

5. 3 tidligere FN-veteraner tilknyttet Warfog og SIOPS

5. Stig von Bayer, pensjonert offiser, svensk FN-veteran, ONUC

6. Carl-Olof Fransson, leder, den svenske foreningen for Kongo-veteraner

7. Norsk stabsoffiser, arbeider i Forsvaret

8. Norsk stabsoffiser, arbeider i Forsvarsstaben

9. Bo Berg, arkivar, Svenska Krigsarkivet

10. 4 anonyme FN-veteraner, tjeneste som piloter og maskinister i Kongo

11. Ståle Ulriksen, NUPI

12. Sigurd Torp, FN-veteran, ONUC

13. Øystein Herstad, FN-veteran, ONUC

14. Karl-August Nilsen, FN-veteran, ONUC

15. Ståle Schirmer-Mikalsen, kaptein 330-skvadronen.

16. Didrik Coucheron, leder Befalets fellesorganisasjon

17. Peter A. Moe, leder Norges offisersforbund

18. Bjørn Egge, pensjonert generalmajor, tidligere etterretningsoffiser, Kongo

19. NN, tidligere FN-soldat, UNOSOM

20. Ove Naustdal, offiser, UNOSOM

21. 7 anonyme veteraner, UNOSOM

22. Aril Brandvik, offiser, KFOR

23. Kompanisjef, offiser, KFOR

24. Jan Reksten, tidl, leder Fellesoperativt Hovedkvarter

25. Espen Barth Eide, statssekretær, Forsvarsdepartementet

26. Hilde, soldat, KFOR

27. Christian, soldat, KFOR